

Érzelemmentes, kegyetlen viselkedés gyerekkorban

szerző

Kránicz Dorottya

publikálva

2018/24. (06. 14.)

Már 3–4 éves gyerekeknél is fel lehet ismerni a pszichopátiára utaló jeleket, és a korai beavatkozás elengedhetetlen, ha meg akarjuk előzni az erőszakos bűncselekményeket. A szakértők elsősorban a szülők oktatásában látják a megoldást, de Magyarországon csak a javító vár az igazán zűrés gyerekekre.

Szürke egyenpólóba bújt fiatalok vágják vigyázzba magukat, ahogy elhaladunk mellettük. A Budapesti Javítóintézet fogvatartottjai épp munkából jönnek; van, aki rugót hajlított, és olyan is, aki az állatsimogatót tette rendbe. Egyikük vigyorogva biztosít felőle, hogy a simogató kifogástalan tisztaságnak örvend – ő egyébként emberölésért van itt, teszi hozzá gyorsan Juhász Péter igazgató, miután búcsút intünk a fiúknak. A jelenlegi 40-ből 5 olyan fiatal van az intézményben, aki valamilyen életellenes bűncselekményért került be: van köztük, aki az igazgató szerint azonnal belátta, hogy „15 perc alatt tönkretette az életét”, és olyan is, akinek az egész családja lányokat futtat külföldön, de sem ebben nem látja a felelősségét, sem a késelésben, amiben részt vett. Az előbbi esetben a javítóintézet által kínált rendszer nagyon sikeres lehet, az utóbbinál, ahol egy fiatal antiszociális vonásokat mutat, már jóval kevésbé.

Rideg és érzéketlen

Hároméves kor fölött egy gyereknek már tudnia kell, hogy ha egy óvodástársa sír, akkor valószínűleg szomorú és vigasztalásra szorul, mégis van olyan gyerek, aki csak hűvös közönnyel szemléli a zokogó másikat. Akkor is, ha a sírásnak történetesen ő maga az okozója. Ha egy 3–4 éves gyerekből hiányzik az empátia, ha hajlamos az agresszív viselkedésre és a manipulációra, ha semmilyen helyzetben nem ismeri el a saját felelősségét, és látszólag nem képes az érzelmetli kötődésre, megalapozottan gyanakodhatunk viselkedészavarra, még hozzá arra a speciális fajtára, amelyben az úgynevezett rideg-érzéketlen személyiségjegyek dominálnak. Mostanra már több mint ötven kutatás bizonyította, hogy azok a gyerekek, akik ilyen rideg-érzéketlen személyiségjegyeket hordoznak, később jóval (az egyik tanulmány szerint háromszor) nagyobb valószínűséggel lesznek bűnözők, vagy mutatnak majd antiszociális jegyeket, illetve válnak – a közvélemény által gyakorlatilag szörnyetegnek tekintett – pszichopátákká.

A szakértők már egy 3–4 éves gyereknél is meg tudják állapítani a rideg-érzéketlen vonásokat, de a londoni King's College kutatása ennél jóval fiatalabb korban is kimutatott intő jeleket: 200, alig öthetes csecsemőt vizsgáltak, azt figyelve, hogy inkább az emberi arcokat vagy egy piros labdát követnek a tekintetükkel. Mint megállapították, akik inkább a labdát figyelték, két és fél évvel később magasabb esetszámban mutattak érzéketlen jegyeket. Természetesen érdemes óvatosan bánni azzal, hogy milyen bélyeget sütünk egy óvodáskorú gyerekre, hiszen még rengeteget változhat az évek során. Nagy Péter, a Vadaskert Gyermek- és Ifjúságpszichiátriai Kórház és Szakambulancia igazgatója hangsúlyozza, hogy 18 éves kor alatt semmiképpen sem diagnosztizálnak személyiségzavart, az ugyanis viszonylag végleges ítélet. A gyerekeknél még „csak” viselkedészavart lehet megállapítani, a diagnosztikában azonban problémát jelenthet, hogy a hazudozástól a fizikai erőszakig aránylag széles skálán mozgó tünetekből a valóságban nagyon különböző kórképek kerülhetnek egy címke alá. „A DSM-5 referencia-kézikönyv (a

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders legfrissebb kiadása) szerint 15 tünete lehet a viselkedészavarnak, a diagnózis felállításához pedig az a kritérium, hogy ezek közül legalább három legalább egy éven keresztül stabilan fennálljon – magyarázza Nagy Péter. – Ezzel az a probléma, hogy nem mindegy, hogy valakinél úgy jön össze három tünet, hogy, mondjuk, az iskolában padokat rongál, sokszor kimarad otthonról és gyakran hazudozik, vagy úgy, hogy fizikailag kegyetlen emberekkel, szándékosan gyűjtogat, és bántalmazza az állatokat. Ez egy nagyon heterogén kép, és pont azért nehéz hozzányúlni, mert a gyerekek mindkét esetben ugyanazt a diagnózist kapják, holott nagyon nagy különbség van közöttük.”

A viselkedészavarosak között is speciálisak azok a gyerekek, akiknél láthatóvá válnak a proszociális érzelmek korlátozottságára utaló rideg-érzékletlen jegyek. Ők azok, akik még a legdurvább balhék után sem mutatnak megbánást, nem izgatja őket, ha rossz jegyet kapnak, hiányzik belőlük az empátia, és egyébként is minden érzelmük „lapos”, vagyis nem élnek meg kitörő örömet vagy mély bánatot.

Úgy tűnik, a biológiai hajlamosító tényezők és a környezeti hatások együttesen járulnak hozzá, hogy egy gyereknél kialakuljon és végül akár súlyosabb bűncselekmények elkövetéséhez vezessen az érzelemmentes, kegyetlen viselkedés. Siklósi Réka 2013 óta dolgozik egy nemzetközi kutatásban, amely elsősorban a lányok szociális viselkedésének zavarait vizsgálja; azért a lányokét, mert velük eddig jóval kevesebb ilyen jellegű vizsgálat készült. Pedig a viselkedészavar lányoknál is megjelenhet, bár tény, hogy kisebb arányban, mint a fiúknál. „Most úgy látjuk, a biológiai háttér abszolút meghatározó, ezt bizonyították hormonvizsgálatok is, amelyekből láthatóvá vált például, hogy a viselkedészavaros lányok szervezetében is magasabb az alapteszteszteron szintje. De az is látszik, hogy az ilyen gyerekeknél eltérő a stresszhormonok változása, ebből adódhat, hogy a rideg-érzelemmentes gyerekek stresszhelyzetben fiziológiailag is másként reagálnak, nem kezdenek el veritékezni, nem ugrik meg a pulzusuk. Az érzelemszabályozásban is van eltérés, ezért az oxitocin hormon és az amygdala nevű agyterület atipikus működése lehet felelős.”

Mindezek ellenére egyetlen gyerek sem születik sorozatgyilkosnak. A környezeti hatások legalább annyira fontosak, mint a biológiai tényezők, és ahogy Nagy Péter fogalmaz, egy szerető, stabil kereteket biztosító budai családban nevelkedő gyermek még a rideg-érzékletlen jegyek ellenére sem lesz bűnöző – legfeljebb sikeres politikus vagy menő cégvezető, ahogy azt a szakember félig viccesen hozzátesszi. Az egyik legsúlyosabb kockázati tényező például, ha a gyerek a családon belül erőszakos mintákkal találkozik, a későbbi antiszociális viselkedés kialakulásának veszélyét pedig már az is számottevően csökkentheti, ha a szülők tartják magukat ahhoz a viszonylag egyszerű alapelvhez, hogy a gyereket nem verjük. Persze ez talán mégsem annyira magától értetődő, amikor Liptai Claudia röhögve ad gyerekverési tippet a Tv2 műsorában.

Nincs pirula

A legnagyobb gond akkor van, ha hagyjuk burjánzani a tüneteket, varázsütésszerűen működő kórházi kezelések vagy csodagyógyszerek ugyanis nem léteznek. A legfontosabb a korai intervenció: a kutatások egyértelműen bizonyítják, hogy míg 2–3 éves korban még elég jól lehet kezelni az antiszociális viselkedés felé hajló gyerekeket, addig 6 évesen már jóval kisebb a hatékonyság, a kamaszoknál pedig végképp keveset lehet tenni. Nagy Péter szerint egyébként nem az orvostudomány fejlődésére kell várnunk, hiszen nincs okunk feltételezni, hogy ezek a gyerekek ne tudnának másképp dönteni: „Egy hiperaktív gyerek azért szól közbe az órán, mert

mire a tudatos fékek működésbe lendülnének nála, már rég kimondta a mondatot. A viselkedészavaros gyerekek hideg fejjel, kiszámítva kezdeményezik az agressziót, ebben már tudatos tervezés van. Tudják, hogy nem fog tetszeni a szülőknek vagy az iskolának, mégis megteszik, mert úgy érzik, nekik szabad. De mindig dönthetnek úgy, hogy nem gyújtják fel az asztalt.”

A kórházigazgató szerint amúgy sem lenne szerencsés, ha az antiszociális viselkedést orvosi problémaként kezelnénk, hiszen akkor sok pszichopata lobogtathatná az „orvosi igazolását” a hatóságok előtt. „Járt hozzám egyszer egy gyerek, aki egyik alkalommal úgy érkezett, hogy épp egy rendőrségi ügy közepében volt, amiért a jégpályán betörte a csokiautomata üvegét. Amikor rákérdeztem, elmagyarázta, hogy totális félreértésről van szó, nem ő csinálta a lyukat, ő csupán megnagyobbította. Az utolsó pillanatig úgy érezte, hogy az égvilágon semmit nem hibázott. Erre pedig nincs gyógyszer, amitől másnap rájönne, hogy talán mégis az ő felelőssége, ha valami rosszat tesz. Gyógyszer egyedül a hirtelen dühkitörésekre, az impulzivitásra van, egyelőre ezzel tud kezdeni valamit az orvostudomány.”

De nem csak az orvostudomány, a pszichológia is meglehetősen eszköztelen, ha rideg-érzéketlen gyerekekről van szó. Mivel az ilyen fiatalok általában egyáltalán nem érzik, hogy változniuk kellene, és egy percig nem jut eszükbe, hogy hibáztak volna, a gyerekpszichológusok hiába papolnak nekik a társas együttélés szabályairól. Bármennyire is banálisnak tűnik, ami működhet, az a szigorú keretek szabása, bár ez is inkább kisebb korban eredményes. A gyerekek muszáj lenne iskolába járnia, eleget tennie a kötelezettségeinek, a kihágások pedig nem maradhatnak következmények nélkül. Nincs is károsabb annál, mit amikor az anyuka fű alatt elsimítja a gyerek baklövését. A cél, hogy a „kezelésbe” bevonjanak minden intézményt, ahol a gyerek megfordul, de a legnagyobb hangsúly a szülőkön van, akiknek muszáj száz százalékgig következetesnek lenniük a szabályok betartását illetően. Ahogy Nagy Péter fogalmaz, ha a szülő 10 kihágásból 8-ra jól reagál, de 2-re nem, akkor már nem fog működni az egész.

Terápiás központok, javítóintézetek

Az amerikai Mendota Juvenile Treatment Centert 1995-ben nyitották meg azzal a céllal, hogy a pszichopátia felé haladó kamaszokat új módszerrel kezeljék, a Mendota vezetői szerint ugyanis a javítóintézetek csupán arra jók, hogy ideig-óráig lefékezzék a gyerekeket, akik onnan kikerülve még több és még durvább bűncselekményeket követnek majd el.

A *The Atlantic* cikke szerint a Mendotába került például egy zaklatott sorsú fiú, akit a saját apja lógatott fel a csuklójánál fogva, hogy aztán borssal dörzsölje be a gyerek testén késsel ejtett sebeket, de olyan középosztálybeli fiú is van itt, akit egyszerűen csak elhanyagoltak a szülei. A Mendotában nem a büntetésre, hanem a jutalmazásra helyezik a hangsúlyt: a gyerekek pontokat gyűjthetnek, amivel egyre több privilégiummal járó szintekre juthatnak. Ha rendesen viselkedtek, játszhatnak az Xboxszal, de ha megütöttek valakit, veszítenek a pontjaikból, és újra hamarabb lesz takarodó. A módszert talán sokan szkeptikusan szemlélik, de a statisztikák a Mendotát igazolják. Egy kutatás szerint a javítóból kikerült gyerekekkel összehasonlítva az innen távozó fiatalok jóval kisebb arányban (36 százalék a 60-as átlaghoz képest) követnek el később erőszakos bűncselekményeket.

Hasonló rendszer egyébként a Budapesti Javítóintézetben is működik: az itteni, átlagosan 16 éves gyerekek „néző”, „látó” és „értő” szintekre kerülhetnek. „Néző szinten a gyermek az alapvető jogszabályilag meghatározott járandóságokra jogosult, de látó szinten például már kaphat márkás

tusfürdőt a szappan helyett. Értő szinten a gyerekeknek engedélyezett, hogy a látogatás során megölelje a vendégét, ami egy barátnő látogatásakor már nagyon fontos különbség. Ezekkel a külső szemlélő számára talán banálisnak tűnő apróságokkal nagyon is lehet motiválni a gyerekeket” – magyarázza Juhász Péter.

Ahogy az igazgatóval körbejárjuk a hol zordabb, hol egészen barátságos, gyerekrajzokkal és színes Madonnákkal díszített épületet, jól kirajzolódik az egyensúly, amiről Juhász Péter is beszél, vagyis az alapvető vasszigor, amiben valahogy mégis mernek mosolyogni a fiúk. A fogvatartottak szigorúan meghatározott napirendje 6 órakor kezdődik, a katonai hangulatú sorakozó és szobaszemle után pedig iskolai oktatás vagy éppen munka folyik, esetleg valamilyen terápiás foglalkozás. „Mikor unatkoztatok utoljára?” – kérdezi az igazgató a terápiás foglalkozáson épp szabályjátékokat tanuló gyerekeket, ők pedig félszeg mosollyal felelik, hogy amióta itt vannak, ilyesmi nem fordult elő, hiszen tényleg minden percük be van osztva. Erről tanúskodnak a kézművesműhelyeket borító, kézzel szőtt szőnyegek, a hulladék papírból font kosarak és a mappába rendezett gyöngy karkötők; ezek inkább tűnnek lelkes iskoláslányok munkáinak, mint olyasminek, amit súlyos bűncselekményeket elkövető fiúk csináltak.

„Volt már olyan, hogy egy másik szakember menthetetlennek mondta egy gyerekünket, ő most már az egyetemet végzi” – meséli Juhász. Persze a szigorú szabályrendszer és a rengeteg foglalkozás sem képes minden gyerekkel csodát tenni: „Alapvetően három csoportra lehet osztani az itteni fiúkat: vannak, akik sikeresen integrálódnak a társadalomba, aztán vannak, akik nem követnek el később bűncselekményeket, de a szociális ellátórendszerrel függenek, végül vannak olyanok, akikkel mi sem tudunk mit kezdeni, elsősorban a nagyon erős családi befolyás miatt.”

Siklósi Réka szerint súlyos probléma, hogy a már egészen fiatal korban agresszív gyereket egyszerűen kivetik magából a társadalom. Többnyire hamar elküldik az iskolából, hogy magántanuló legyen – így persze sosem tanulja meg a megfelelő kereteket. A szakértő szerint az ideális az lenne, ha léteznének kis létszámú osztályok, ahol a tanárok pedagógiai és pszichológiai asszisztensekkel együttműködve dolgoznának. „A gyerek nem tudja megtanulni a szocializációs szabályokat a négy fal között, holott épp ez a problémája. A szülőknek is el kellene fogadniuk, hogy a gyereket nem lehet egyszerűen beadni egy terápiára, ahol a szakemberek majd megjavítják őt.”

A szakértők az olyan programok bevezetésében látnák a megoldást, mint az amerikai Incredible Years vagy az ausztrál Positive Parenting Program. Ezeket regionálisan vezetik be, a lényegük pedig, hogy olyan intézményeket és családokat összefogó hálózatot hozzanak létre, amely felkutatja és kezeli az igazán problémás gyerekeket, elsősorban a szülő oktatásával. Így már óvodában megkaphatják a kellő figyelmet a pszichopátiára hajlamos gyerekek, a következetes szülői magatartással pedig jó eséllyel megelőzhető a baj. „Mi is próbálkoztunk ilyen programok bevezetésével, de amikor lett volna erre potenciális forrás, végül a gyermekvédelmi ágyak számának növelése mellett döntöttek” – emlékszik Nagy Péter, hozzátéve, hogy költséghatékonysági szempontból még egy ilyen, viszonylag drága program is jobban megéri az államnak, mint amikor a bűnözővé lett gyerekek után kell fizetni. Egyébként a kórházigazgató szerint a javító alapvetően jó hely a viselkedészavaros gyerekeknek, hiszen a szigorú napirend épp azokat a kereteket tanítja meg, amelyekre szükségük van. A legjobb persze az lenne, ha nem kellene idáig eljutni.

Kranicz Dorottya

<http://m.magyararancs.hu/lelek/donthetnek-ugy-hogy-nem-gyujtjak-fel-az-asztalt-111777>